

тільки Всеукраїнське Учредительное собрание правомочно вирішити питання державного устрою. По тому вони виступали проти провозглашеного ІV Універсалом принципу самостійності України. При цьому ТНСП змогла виробити общепартийну позицію. Разом з тим, визначені розбіжності в партії мали місце. На їх основі виникла внутріпартійна дискусія про самостійність України, але вона була недовгою.

1. *Государственный архив Российской Федерации (далее – ГАРФ). – Ф. 6209. – Оп. 1. – Д. 5.*
2. *Сыпченко А.В. Марголин А.Д. // Трудовая народно-социалистическая партия: Док. и мат. – М., 2003.*
3. *ГАРФ. – Ф. 6209. – Оп. 1. – Д. 2.*
4. *Сыпченко А.В. Трудовая народно-социалистическая партия: теория и практика. – Самара, 2004.*
5. *Сыпченко А.В. Трудовая народно-социалистическая партия: идеология, программа, организация, тактика (1906 г. – середина 1920-х гг.): Дисс. ... д-ра ист. наук. – Самара, 2006.*
6. *Трудовая народно-социалистическая партия. Док. и мат. / Сост. А.В. Сыпченко, К.Н. Морозов. – М., 2003.*
7. *Архив Российской академии наук. – Ф. 647. – Оп. 1. – Д. 283.*
8. *Государственная общественно-политическая библиотека. Отдел редкой книги: Коллекция листовок, обращений и прокламаций трудовой (н.-с.) партии.*
9. *ГАРФ. – Ф. 6209. – Оп. 1. – Д. 4.*
10. *Съезд народных социалистов // Современное слово. – 1918. – № 35.*

Н. А. Ковальова

СТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ КОМІТЕТІВ В УКРАЇНІ 1917 р. ТА ЇХНІ ФУНКЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ СЕЛЯНСТВА

Лютнева революція 1917 р. започаткувала реорганізацію державного апарату на всіх рівнях – від центру до села через губернські, повітові та волосні громадські організації. Формування нових органів влади в Україні відбувалося нерідко “апаратним шляхом” [1, 60] – надсилалися телеграми, з посад усувалися чиновники царської влади, організовувалися громадські комітети, які стали першими органами влади. Формування та діяльність громадських комітетів як низових селянських організацій становить значний науковий інтерес під час дослідженні проблем революції та громадянської війни, зокрема селянського руху 1917 р. та концепції “аграрної революції”.

Радянська історична наука тривалий час не приділяла достатньої уваги вивченню громадських комітетів. Наприкінці 1920 – на початку 30-х рр. у статтях українських дослідників селянського руху в 1917 р. зустрічаються окремі сюжети про громадські комітети. Е. Когон проаналізував настрої селян Катеринославщини та подав інформацію періодичних видань щодо створення громадських комітетів в губернії [2, 60–61]. В. Лобахін досліджував адміністративні зміни пореволюційного періоду та дав оцінку діяльності громадських комітетів на Харківщині [1, 56, 59, 60, 62]. Соціальний склад деяких волосних комітетів Київщини проаналізував А. Іргізов [3, 10]. У подальшому радянські вчені вивчали діяльність рад робітничих, солдатських та селянських депутатів, деякою мірою продовольчих та земельних комітетів, а громадські комітети вважалися буржуазними органами влади і їх діяльність піддавалася критиці [див. напр.: 4, 23]. Епізодичні згадки про діяльність громадських комітетів зустрічаються у монографії П. Решодька, присвяченій дослідженню селянського руху на Харківщині [5, 42, 45–47]. Функціями громадських організацій у

більшості згаданих нами праць вважається представництво інтересів буржуазних прошарків українського суспільства.

Сучасний стан вітчизняної історіографії Української революції вимагає переосмислення функцій громадських комітетів в організації селянства, вивчення їх діяльності в українському селі у 1917 р. Об’єктом дослідження виступає Українська революція 1917–1921 рр., предметом – селянські організації 1917 р. Метою дослідження є з’ясування процесу формування громадських комітетів, їх функцій та соціального складу.

Після Лютневої революції 1917 р. найавторитетнішим революційним органом влади у Києві стала Рада об’єднаних громадських організацій. Її виконавчий комітет, сформований 4 березня 1917 р., очолював відомий лікар та громадський діяч М. Страдомський. Громадські комітети стали виникати в губерніях, повітах та волостях. В залежності від губернії, вони могли мати іншу назву (наприклад, комітет громадської безпеки) та власні інструктивні основи їх формування. Тимчасовий уряд, намагаючись знайти опору в діяльності громадських комітетів, циркуляром від 15 березня 1917 р. намагався уніфікувати структуру губернських та повітових комітетів [6, 70].

Для ознайомлення з діяльністю громадських організацій та поширення інформації на місцях про свою роботу Тимчасовий уряд делегував своїх представників до губерній. А. Єфимович на засіданні Полтавського губернського громадського комітету 10 квітня 1917 р. визначив три завдання, які постали перед громадськими комітетами: політичні, адміністративні та господарські. Політичні функції громадських організацій полягали в ознайомленні населення з поточними подіями та республіканською формою устрою (з цією метою у Петрограді відкривалися курси для агітаторів), адміністративні функції – забезпечення армії продовольством [7, 4]. Більш детально функції громадських комітетів були викладені у положеннях та інструкціях про губернські, повітові, волосні та сільські комітети.

Положення про Полтавський губернський громадський комітет було затверджено на пленарному засіданні цього комітету 2–3 травня 1917 р. [7, 15]. Полтавський губернський громадський комітет проголошувався органом адміністративного управління губернією від імені Тимчасового уряду. До завдань його діяльності належали: “справи з відання тимчасових органів місцевого управління та інструктування їх з питань загальногубернського значення; справи з охорони громадського спокою і безпеки; питання ознайомлення населення з поточними подіями суспільного та державного життя; питання сприяння постачанню армії та організації тилу”. Відповідно створювалися чотири комісії: інформаційна, з охорони громадського спокою та безпеки, продовольча, з постачання армії [8, 20, 20зв.].

До повноважень сільських громадських комітетів (на прикладі Бежівської волості Лебединського повіту Харківської губернії) належали всі господарські та адміністративні справи сільського правління (сільської управи та сільського старости). При цьому зберігалися сільські сходи для вирішення майнових та господарських справ. Виконавчий орган сільських комітетів мав виконувати їх рішення [9, 32].

У Херсонській губернії створювалися комітети громадської безпеки. 13 березня 1917 р. Херсонське повітове земське зібрання за участю представників волостей, затвердило інструкцію комітетам громадської безпеки. До компетенції сільських та волосних комітетів належали охорона громадського спокою та порядку і продовольча справа. Волосні і сільські комітети отри-

мували право обирати кандидатів на посади волосних начальників міліції та сільських міліціонерів, яких остаточно затверджував (і звільняв) начальник повітової міліції [10, 1].

Сільські комітети визнавалися органами місцевого самоуправління, їх дії поширювалися на адміністративні та господарські питання. Зокрема, сільські комітети мали спостерігати за виконанням розпоряджень Тимчасового уряду, роз'яснювати їх, не допускати спроб контрреволюційного руху, сприяти організації сільської міліції, спостерігати за її діяльністю, за своєчасним надходженням фінансових зборів та податків, сприяти проведенню просвітницької роботи серед населення.

Волосні комітети виступали вищими органами самоврядування волості і, крім названих вище завдань, мали стежити за санітарним станом волості, спостерігати за видачею продовольчого пайка сім'ям військово-службовців, боротися з дезертирством, алкоголізмом та грою в карти [10, 31]. На волосні комітети також покладалося завдання проведення політико-просвітницької та роз'яснювальної роботи серед населення щодо нового політичного устрою та підготовки до скликання Установчих Зборів [10, 2]. Повітовий комітет безпеки перебував при повітовому комісарові і мав вирішувати поставлені ним питання [10, 1].

За оцінкою радянських вчених, громадські комітети мали буржуазний характер і виникали «келійно» – в середовищі міських дум, військово-промислових комітетів, інших місцевих установ: «у невеликих населених пунктах громадські комітети створювалися після відповідних розпоряджень губернських і повітових властей» [4, 23].

Зокрема, у Грушівській волості Херсонської губернії і повіту вибори волосного комітету громадської безпеки відбулися 10 березня 1917 р. на основі телеграфного розпорядження повітового комісара від 8 березня 1917 р. У приміщенні волосного правління зібралися волосний старшина, сільський староста, представники від земства, землевласників, кооперативів, різночинців [11, 1]. На своєму першому засіданні 10 березня волосний комітет ухвалив делегувати до сільських товариств Грушівської волості члена комітету Д. Борода для ознайомлення з подіями, які відбулися, та з метою організації комітетів громадської безпеки [11, 2]. 15 березня комітет ухвалив скликати 18 березня 1917 р. сільський сход для висвітлення питань, пов'язаних зі зміною влади та війною [11, 3зв.]. Наступними рішеннями комітету стали ухвала про приведення населення Грушівської волості до присяги на вірність Російській державі (25 – 26 березня) та вибори сільських комітетів (26 березня) [11, 4]. Загальні збори громадян с. Грушівки Херсонського повіту 2 квітня обрали Грушівський сільський комітет громадської безпеки у складі 18 членів та 8 кандидатів [11, 5зв.]. Інколи вибори до волосних комітетів відбувалися на сільських сходах, як це було, наприклад у с. Бежівці Бежівської волості Лебединського повіту Харківської губернії – за десятидвірною системою [9, 3, 6].

За положенням про організацію сільських громадських комітетів, яке діяло на території Лебединського повіту, кожне село могло обрати до сільського громадського комітету 1 представника від 100 жителів на основі прямого, рівного і таємного голосування [9, 32].

У Херсоні повітовий комітет безпеки створено згідно постанови Херсонського повітового надзвичайного зібрання, 12 – 15 квітня 1917 р. у складі представників усіх волостей, громадських організацій. Вирішенням поточних справ займався Малий комітет (з 15 травня 1917 р. – повітовий виконавчий комітет) у складі 15 осіб [12, 21].

За інструкцією, комітетам громадської безпеки Херсонського повіту від 13 березня 1917 р. сільські комітети

мали обирати всі дорослі мешканці села у тій кількості, скільки забажають. Волосний комітет обирали, як правило, члени сільських комітетів (по одному делегату від 50 дворів). До волосного комітету включали також двох представників від землевласників волості (за вибором самих землевласників) [10, 1]. Таким чином, вибори до громадських комітетів відбувалися за різними системами, що враховували особливості певних регіонів.

Соціальна база громадських комітетів була більш широкою, ніж земств. Вибори нових органів влади відбувалися, як правило, за принципом представництва інтересів усіх груп населення, використовуючи існуючі громадські, міські та земські установи та групи, об'єднані за професійними інтересами [8, 20]. «Положення про Полтавський губернський громадський комітет» передбачало включення до його складу губернського комісара Тимчасового уряду, представників від губернського земства, від повітових громадських комітетів, Полтавського міського комітету, міської Думи, інших міських громадських комітетів, службовців губернського земства, Ради робітничих депутатів, Ради солдатських депутатів, офіцерів Полтавського гарнізону, кредитних та споживчих товариств тощо [8, 20].

Повний склад Полтавського губернського громадського комітету, затверджений на засіданні 4 червня 1917 р., складав 222 особи (з них селяни становили 75 осіб), а проект скороченого складу передбачав 61 особу (селяни становили спершу 19, а потім – 25 осіб) [7, 18]. На засіданні наступної сесії 8 липня 1917 р. було ухвалено збільшити представництво селян з 75 до 90 осіб у повному складі губернського громадського комітету і з 25 до 30 у скороченому [13, 7–9]. Таким чином, кожен повіт отримував двох представників у скороченому складі губернського комітету.

До Ново-Бузького волосного комітету громадської безпеки на Херсонщині входили: мировий суддя, волосний старшина і сільський староста, священник, директор вчительської семінарії, земський лікар, завідувач ремісничими класами, член правління кредитного товариства, голова ощадно-позичкового товариства, громадський рабин, голова правління сільськогосподарського банку, судовий слідчий [10, 5]. Членами Грушівського волосного комітету громадської безпеки стали представники земства, землевласників, кредитного товариства, споживчого товариства та різночинців [11, 1].

На Київщині у деяких волосних комітетах переважало заможне селянство. В Гостомельському волосному комітеті 10 із 19 членів комітету належали до заможних верств села (до 1 десятини землі мала 1 особа, від 2-3 дес. – 3, від 4 до 6 дес. – 5, від 8-12 дес. – 6, до 20 дес. – 3, 220 дес. – 1). До складу Велико-Дмитрівського волосного комітету входили 14 «хліборобів» (майновий стан невідомий), 3 вчителі, священник, 2 представника кредитної кооперації, 5 – споживчої кооперації, 1 земський службовець. У комітеті с. Хотово з 22 осіб не-селянами були: волосний писар, лісник, священник, земський фельдшер, 2 вчителі, завідувач школи та члени правління споживчого товариства; голова комітету – земський фельдшер [3, 10].

Із заможних селян склалися губернський, повітові, волосні громадські комітети на Харківщині. Наприклад, в Отрадівській волості Зміївського повіту до волосного комітету було обрано 34 особи, з них 29 представляли інтереси хуторян (від 29 хуторів) і 5 осіб обрали від 2 сіл (1000 осіб дорослого населення) [1, 56].

Нерідко до громадських комітетів входили колишні волосні та сільські старости, поміщики, які делегували своїх управителів, заможні селяни, священники, а також сільська інтелігенція. Саме такий представницький склад

багатьох громадських комітетів пояснює тезу радянських науковців, що громадські комітети відображали інтереси дрібної буржуазії [6, 70]. При створенні сільських комітетів більшу ініціативу проявляли селяни. Пасивне або навіть вороже ставлення громадських комітетів до селянських проблем змусило селян у багатьох місцях вже у березні – квітні 1917 р. здійснити перевибори громадських комітетів.

Громадські комітети, процес формування яких розтягнувся на кілька місяців після Лютневої революції 1917 р., представляли першу спробу здійснення адміністративної влади від імені Тимчасового уряду і відтворювали розклад політичних сил на регіональному рівні. Перед громадськими комітетами постало завдання вирішення найбільш важливих питань того часу, зокрема адміністративного управління, підтримання порядку, забезпечення країни продовольством, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення тощо. Джерельна база діяльності громадських комітетів збереглася фрагментарно і для детального вивчення їх діяльності, відтворення ними реалізації вищезазначених завдань потрібен подальший джерелознавчий пошук.

1. Лобахін В. Лютий по селах Харківщини // *Літопис революції*. – 1930. – № 2.
2. Когон Э. Из истории аграрного движения 1917 г. на Екатеринославщине // *Борьба за Советы на Екатеринославщине*. – Д., 1927.
3. Іргізов А. Селянський рух 1917 року на Київщині // *Літопис революції*. – 1931. – № 4.
4. Харитонов В.Л. Лютнева революція 1917 року на Україні // *Укр. істор. журн.* – 1987. – № 2.
5. Решодько П.Ф. Селянський рух у Харківській губернії (березень 1917 – січень 1918 р.). – Х., 1972.
6. Герасименко Г.А. Земское самоуправление в России. – М., 1990.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 996. – Оп.1. – Спр. 24.
8. ЦДАВОВУ. – Ф. 996. – Оп. 1. – Спр. 23.
9. ЦДАВОВУ. – Ф. 1371. – Оп. 1. – Спр. 2.
10. ЦДАВОВУ. – Ф. 3199. – Оп. 1. – Спр. 1.
11. ЦДАВОВУ. – Ф. 3303. – Оп. 1. – Спр. 1.
12. ЦДАВОВУ. – Ф. 3199. – Оп. 1. – Спр. 2.
13. ЦДАВОВУ. – Ф. 996. – Оп. 1. – Спр. 25.

О. М. Потапов

РОЛЬ МІСЬКИХ ДУМ КИЇВЩИНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (квітень – грудень 1918 р.)

У будь-якому суспільстві проблеми праці, зайнятості та безробіття завжди знаходились у прямій залежності від економічних реформ, структурних перебудов народного господарства, змін політичного ладу. У часи сучасної економічної кризи перед суспільством постає проблема пошуку найоптимальнішої економічної моделі та найдосконаліших методів, за допомогою яких вона втілюватиметься в життя. У нагоді тут може стати аналіз вітчизняного історичного досвіду, зокрема значення громадських робіт у подоланні безробіття та роль міських дум (сучасних органів місцевого самоврядування) у цьому процесі в Українській державі гетьмана Павла Скоропадського.

Політика органів місцевого самоврядування у цій сфері, їх роль у процесі подолання безробіття поки вивчені недостатньо, хоча окремі напрацювання існують. Так, О. Головка [1], розглядаючи діяльність

Харківського міського самоврядування протягом 1893 – 1917 рр. щодо розв'язання соціальних проблем населення, звернув увагу на його дії, спрямовані на подолання безробіття. Робітниче питання дослідили Б. Андрушишин [2] та П. Гай-Нижник [3]. Останній, аналізуючи програму громадських робіт, розроблену урядом Української Держави дійшов висновку, що подібні заходи були запроваджені згодом й у США за президентства Рузвельта в часи «великої депресії» [4]. Слід відзначити дисертацію О. Господаренко [5], яка проаналізувала участь органів місцевого самоврядування у розв'язанні проблеми безробіття, хоча головна увага приділена біржам праці: їх організації, напрямам діяльності, якісним характеристикам безробітних, зареєстрованих на них.

Ситуація 1918 р. щодо безробіття була досить складною, окрім економічних, політичних, соціальних протиріч, що переживає і наше суспільство сьогодні, додавалася ще демобілізація фронту, розлад залізничного та шляхового транспорту, нарешті, громадянська війна. Внаслідок цього Україна стала пунктом згуртування не лише місцевих безробітних, але і приїжджого елементу.

За даними департаменту громадських робіт, на червень 1918 р. загальна кількість безробітних доходила до 180130 осіб. З цього числа на Київ припадало 15 тис., Одесу – 20 тис., Херсон – 25 тис., Катеринослав – 40 тис., Бердичів – 25 тис., Миколаїв – 24 тис., решта – менш значні міста України [6, 3].

Яскраво ілюструють ситуацію з безробіттям в Україні тогочасні місцеві газети: «Фабрики і заводи закриваються у великій кількості. Урядові і приватні інституції зменшують штати службовців. Викидаються на вулиці тисячі безробітних з їх родинами. Вони терплять страшний голод і навіть помирають від голоду» [7, 3].

Уряд Української Держави намагався реагувати на існуючу проблему. Першим кроком стало створення розгалуженої системи бірж праці, зокрема, на травень 1918 р. в Україні діяли вже 62 місцеві та три краєві біржі праці – у Києві, Харкові та Одесі [8]. Звичайно, що вирішити всі проблеми у сфері подолання безробіття біржі не могли. Хоча, за твердженням тогочасного міністра праці Ю. Вагнера, саме вони мали відігравати велику роль, оскільки були єдиним апаратом, що міг впоратись із завданням реєстрації безробітних, без чого неможливо розпочати громадські роботи [9, 4].

Ще одним кроком стало прийняття 5 серпня 1918 р. Радою Міністрів постанови про організацію громадських робіт і про асигнування 2 557 535 крб. на ці роботи. Основною метою їх організації була підтримка безробітних. Передбачалось надання позик, необхідних для організації громадських робіт, органам місцевого самоврядування на загальних підставах, які встановлювались законом від 26 червня 1918 р. про відкриття кредиту в 80 000 000 крб. для земств і міст.

Постановою визначалась система контролю за органами місцевого самоврядування з питання організації суспільних робіт. Зокрема Міністерство Внутрішніх Справ мало контролювати кошти, надані на громадські роботи, щоб ці суми місцевими установами витрачались безпосередньо на ті роботи, на які відпущені. Також Міністерство Праці мало простежити, щоб органи місцевого самоврядування залучали до праці безробітних за допомогою місцевих бірж праці.

Нарешті, постанова визначала перелік громадських робіт, на які асигнувались кошти з Державної Скарбниці: 1) Київському міському самоврядуванню 150 000 крб. на закріплення Андріївської гори; 2) Ніжинському міському самоврядуванню 56 000 крб. на роботи по будівництву мостів через р. Остер; 3) Міністерству Шляхів 2 000 000 крб. на розробку кам'яних кар'єрів у